

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING YOZMA NUTQINI O'STIRISH, ULARNI GAP TUZISHGA O'RGATISH USULLARI

Ibadullayeva Inobat Abdullayevna

*Qoraqolpog'iston respublikasi
Nukus shahri 46-sonli umumta'lim maktabi
o'zbek(davlat) tili fani o'qituvchisi*

Kamalova Dilrabo Qahramon qizi

*Toshkent shahar Mirzo Ulug'bek tumani
120-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya: Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning kommunikativ savodxonlik darajasini oshirish, ularni mustaqil va ijodiy fikrlashga yo'naltirish, fikr mahsulini to'g'ri, ravon hamda o'rinli foydalana olishiga erishishda interfaol usullardan foydalanish zarur.

Kalit so'zlar: o'quv dasturi, metod, didaktik o'yinlar, gap, matn.

Ma'lumki, ta'limda asosiy e'tiborni bilimlarni egallashga qaratish emas, balki uni hayotga tadbiiq etishga qaratish lozim. Buning uchun o'quvchilarni mustaqil fikrlashga odatlantirish va o'z fikrini erkin va ravon bayon qila olish ko'nikma va malakalarini shakllantirishga qaratish kerak. Albatta, bu ezgu ishlar boshlang'ich sinfdan boshlangani maqsadga muvofiqdir. Mustaqillikdan keyin chop etilgan o'rta maktablarning "Ona tili" o'quv dasturida shunday deyiladi:

"Ona tili mashg'ulotlari bolalarda ijodiylik, mustaqil fikrlash, ijodiy fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki, yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish, til sezgirligini tarbiyalashga xizmat qilmog'i lozim". Demak, bu kabi fazilatlarga erishmoq uchun boshlang'ich sinfdanoq o'quvchilar tafakkurini o'stirish, o'quv ta'lim jarayonini ijodiy tashkil etish, muammoli izlanish metodi, mustaqil ishlar, didaktik o'yinlardan ko'p va samarali foydalanish lozim.

O'quvchining nutqini to'g'ri, sof va ravon bo'lishi uchun eng avvalo, boshlang'ich sinfdan ona tili fanini o'qitishga alohida e'tibor qaratish lozim. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarga nazariy bilimlar berish bilan bir qatorda milliy o'zligimizni anglash tuyg'ulari ham singdirib boriladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga bu tuyg'ular dastlab amaliy bilimlar yordamida, keyinchalik esa nazariy bilimlar orqali beriladi.

Dastlab gap haqidagi ma'lumotlar 2-sinf "Ona tili" darsligida "Gap tugallangan fikrni bildiradi. Gap so'zlardan tuziladi. Gapning birinchi so'zi bosh harf bilan

boshlanadi. *Yaxshidan bog' qoladi.*" kabi ta'riflar yordamida singdiriladi. Bu esa boshlang'ich sinf o'quvchilarini gap tuzishga o'rgatishning dastlabki bosqichi hisoblanadi. Masalan, 2-sinf "Ona tili" darsligida 263-mashqda birinchi ustunda: "O'quvchi, o'z, maktab, sevadi" so'zlari berilgan bo'lsa, ikkinchi ustunda: "O'quvchilar o'z maktablarini sevadilar" ko'rinishida gap shakllantiriladi. O'qituvchi o'quvchilar bilan quyidagi savol-javoblarni o'tkazadi:

- Qaysi so'zlardan gap tuzilgan?
- So'zlarni bir-biriga qanday bog'ladik?

O'quvchilar savollarga javob berishgach, o'qituvchi gapda so'zlar o'zaro bog'lanib tugallangan fikrni ifodalashi, gapga xos ohang bo'lishi zarurligini tushuntiradi. Agar "O'quvchilar o'z maktablarini sevadilar" – gapi tarkibidagi maktablarini so'zi tushirib qoldirilsa, gapdan anglashilgan fikr ifodalanmay qoladi. Demak, har qanday gap nisbiy tugallangan fikr anglatishi lozim.

Boshlang'ich sinf "Ona tili" darslarida gapning tugallangan ohang bilan talaffuz qilinishi ham izohlanadi. Xabar-darak ohangida aytilsa darak gap, so'roq ohangida talaffuz qilinsa so'roq gap va buyruq ohangi bilan aytilsa undov gap hosil bo'lishi mashq va topshiriqlar yordamida o'quvchilarga tushuntirib boriladi. Hatto bitta sodda gapni ohang yordamida har xil talaffuz qilish mumkin. Masalan: Bahor keldi-darak gap. Bahor keldi?-so'roq gap, Bahor keldi!-undov gap kabi.

3-sinf "Ona tili" darsligida "Gapda so'zlarning bog'lanishi" mavzusini o'rganishga alohida ahamiyat berilgan. Gapda so'zlarning bog'lanishini aniqlash kesimdan boshqa gap bo'laklariga so'roq berish yo'li bilan aniqlanadi. Masalan: Gullar qiyg'os ochildi.

- Nimalar? Gullar (ega), nima qildi? ochildi (kesim),
- Qanday? qiyg'os (to'ldiruvchi).

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga gapning grammatik qurilishi asosini kesim tashkil etishini hisobga olib, avval kesim, keyin esa ega va ikkinchi darajali bo'laklarning bog'lanishini tushuntirish eng oddiy usullardan ekanligi aytiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari og'zaki va yozma nutqini o'stirishda rasmlarga qarab gap tuzish ham o'z samarasini beradi. Masalan: "O'lkamizda bahor" tasviri berilgan rasmlar asosida kichik-kichik matnlar yaratiladi. Bunda o'quvchilar sinf ichida bir nechta kichik guruhlariga ajratiladi va har bitta guruhga bahor fasli tasvirlangan rasmlar tarqatiladi. O'quvchilar o'zaro kelishgan holda rasm asosida matn tuzadilar va og'zaki bayon qilinadi, o'qituvchi rahbarligida ko'rib baholanadi.

Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilari og'zaki nutqini o'stirish, mustaqil fikrlashga o'rgatish uchun o'qitishning noan'anaviy usullaridan foydalanish, turli ta'limiy o'yinlar, mustaqil topshiriqlar bajarilishiga alohida ahamiyat berilmog'i zarur. Jumladan, o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirish maqsadida dars boshlanishidan 5 daqiqa oldin "Mening kun tartibim", "Men sevgan mashg'ulot", "Mening oilam"

mavzularidan birida har kuni 3-4 ta o'quvchi bilan suhbat tashkil qilinadi. O'quvchilarning ushbu mavzulardan biriga kichik matn tuzib, og'zaki bayon qilib berishi orqali og'zaki nutqining rivojlanishiga erishiladi.

Xullas, boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma savodxonligini DTS talablari darajasiga yetkazish uchun turli didaktik topshiriqlardan foydalanish lozim. Ayniqsa, ularni mustaqil va ijodiy fikrlashga yo'naltirish, fikr mahsulini og'zaki va yozma shakllarda ravon bayon qila olish, bilim hamda ko'nikmalarni egallashga o'rgatmog'imiz lozim.

Adabiyotlar:

1. O'rta maktablarning ona tili dasturlarini tayyorlash mezon, "Til va adabiyot ta'limi".-T.:1992.3-4 son.
2. "Ona tili" darsligi 2-sinf - T.: "Cho'lpon", 2018